

Marta Mozgała*, Tomasz Murzyński**

Osadnictwo neolityczne na stanowiskach Domasław 10, 11, 12, gm. Kobierzyce

Abstract

Mozgała M., Murzyński T. 2012. Neolithic settlement at sites 10, 11 and 12 in Domasław, Kobierzyce commune. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 421-428.

Research carried out at multicultural sites 10, 11 and 12 in Domasław (AZP 82-28/89, 90, 91), Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship, led to the discovery of many remains of Neolithic settlement. Traces of activity of Neolithic societies were concentrated mainly in the north-eastern and eastern part of the examined area. Among them it is particularly worth mentioning a unique graveyard of the Jordanów culture consisting of 25 grave objects and remains of the settlement of the Globular Amphora culture. The numerous monuments that were discovered in these complexes provide much valuable information on the functioning of societies of the Late Stone Age.

Keywords: Neolithic period, Jordanów culture, graveyard, Globular Amphora culture, settlement

Ratownicze badania archeologiczne na wielokulturowych stanowiskach Domasław 10, 11, 12 (AZP 82-28/89, 90, 91), gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie, zostały przeprowadzone przez Zespół Badań Ratowniczych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN Oddział we Wrocławiu pod merytoryczną opieką prof. dra hab. Bogusława Gediga na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Zainicjowane zostały w 2006 roku i kontynuowane w kolejnych sezonach badawczych w 2007 i 2008 roku. Dostarczyły one licznych znalezisk związanych z młodszą epoką kamienia. Relikty osadnictwa neolitycznego stanowią obiekty osadowe oraz sepulkralne z bogatym inwentarzem zabytków ruchomych w postaci całych naczyń oraz ich fragmentów, a także przedmiotów wykonanych z innych surowców. Ponadto spora część materiału ceramicznego znajdowała się na złożu wtórnym w wypełniakach późniejszych obiektów, a także w warstwie kulturowej.

Większość neolitycznych obiektów nieruchomych koncentrowała się w północno-wschodniej i wschodniej części stanowiska, tuż przy granicy przebadanego

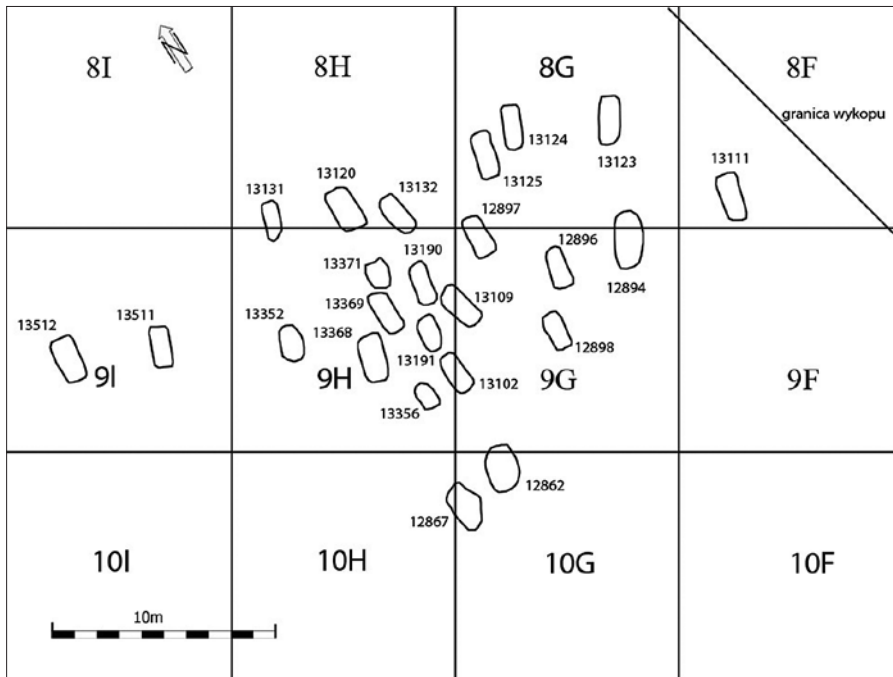
obszaru. Rozpościerały się one na stoku niewielkiego wyniesienia otoczonego od strony północno-wschodniej i południowej dolinami bezimiennych cieków wodnych (por. B. Gediga w tym tomie).

Na podstawie materiałów zabytkowych można stwierdzić, że w okresie młodszej epoki kamienia teren ten zasiedlony był sześciokrotnie. Najstarsze ślady pobytu społeczności neolitycznych należy łączyć z kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Z warstwy kulturowej oraz zasypisk młodszych jam pochodzą pojedyncze ułamki ceramiki tej kultury. Brak cech diagnostycznych uniemożliwia rekonstrukcję form naczyń oraz określenie jej dokładnej fazy rozwojowej.

Drugi etap zasiedlenia stanowiska w okresie neolitu stanowi cmentarzysko kultury jordanowskiej. Rozpoznano 25 grobów z których 24 tworzy wyraźnie wydzielające się skupisko na przestrzeni około 8 arów w północno-wschodniej części przebadanego obszaru (Ryc. 1). Jamy grobowe charakteryzowały się w rzucie poziomym kształtem owalnym, trapezowatym lub prostokątnym z zaokrąglonymi narożnikami. Zorientowane

* e-mail: mozgalita@o2.pl

** e-mail: szymonkow@poczta.onet.pl

Ryc. 1. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Plan rozmieszczenia obiektów grobowych kultury jordanowskiej (rys. D. Bobak)

Fig. 1. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The layout plan of grave objects of the Jordanów culture (drawing by D. Bobak)

zostały wzdłuż osi północ-południe z niewielkimi od niej odchyleniami. Ich wymiary wahały się w granicach 1,0-2,5 m. Rozmieszczenie grobów oraz ich orientacja wykazują dużą regularność. Układają się one w rzędy, a odległości między nimi są do siebie zbliżone i wynoszą od 0,7 do 3,0 m. Jedynym wyjątkiem jest pojedynczy pochówek (grób 7142) zlokalizowany na arach 16B/17B. Położony jest on w odległości 84 m na południe od pozostałych obiektów grobowych. Ze względu na duży dystans od nekropolii należy traktować go jako pochówek odosobniony. Na obrzeżach części przydennych większości grobów zaobserwowano mocno czytelne ciemne smugi o zarysie prostokątnym, otaczające szkielet zmarłego. Miąższość zachowanych śladów wynosi około 25 cm. Można przypuszczać, iż są to pozostałości po dodatkowych konstrukcjach drewnianych znajdujących się

wewnątrz grobów wzmocnianych czasami kamieniami. Dodatkowo w 5 obiektach zaobserwowano fragmenty obstawy kamiennej otaczającej szkielet, którą tworzyły otoczaki o wymiarach od 5 do 20 cm.

W przypadku 15 grobów udało się zarejestrować układ zmarłych. Były to pochówki z prawie kompletnymi szkieletami (8 obiektów), ułożonymi w sposób anatomiczny, lub ich pozostałościami o czytelnym układzie. Ciała ułożone zostały w przybliżeniu wzdłuż osi północ-południe, głową skierowane na południe, a twarzą na wschód lub zachód. Zmarli leżeli w pozycji skurczonej na boku prawym lub lewym, z rękami zgiętymi w łokciach oraz nogami zgiętymi w kolanach.

Zbiór zabytków ruchomych pochodzących z grobów jest bardzo bogaty i urozmaicony. Obejmuje ceramikę, wyroby kościane, miedziane, kamienne, krze-

Ryc. 2. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki kultury jordanowskiej (fot. I. Dolata-Daszkiwicz)

Fig. 2. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Jordanów culture (photo by I. Dolata-Daszkiwicz)

Ryc. 3. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Grób 12867 (fot. A. Woźniak)

Fig. 3. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. The grave 12867 (photo by A. Woźniak)

mienne oraz wyroby z muszli. Ceramika grobowa pod względem technologicznym i stylistycznym stanowi prawie jednolity zespół. Jej najbliższe analogie znane są wśród materiałów z innych dolnośląskich stanowisk kultury jordanowskiej (Seger 1906; Noworyta 1986). Dominują cienkościennie dzbany dwuuche oraz pucharki na pustej nóżce (Ryc. 2). Na uwagę zasługuje jednak fakt, że w inwentarzu grobowym znalazły się również formy naczyń dotychczas nie znane ze stanowisk tej kultury. W grobach stwierdzono np. obecność małych amforek, które swym kształtem zbliżone są do naczyń kultury Bodrogeresztur, czyli tzw. mleczników (Bognár-Kutzián 1963). Nietypowa jest również forma naczynia z grobu 12894, która posiada płaskie dno i lekko rozchylające się do 2/3 wysokości ścianki z zachylnym do wewnątrz wylewem zaopatrzonym w cztery wyciągnięte ku górze guzki (Ryc. 2).

Obok ceramiki do znaczących elementów wyposażenia grobowego należy różnorodna biżuteria. Na jordanowskim cmentarzysku w Domasławiu odnotowano bardzo bogaty zbiór ozdób miedzianych. Reprezentowany jest on przez bransolety wykonane z miedzianej taśmy lub drutu, rurkowate i spiralne paciorki, zawieszki binoklowate, pierścionki oraz naszyjniki złożone z kilku miedzianych prostokątnych zawieszek

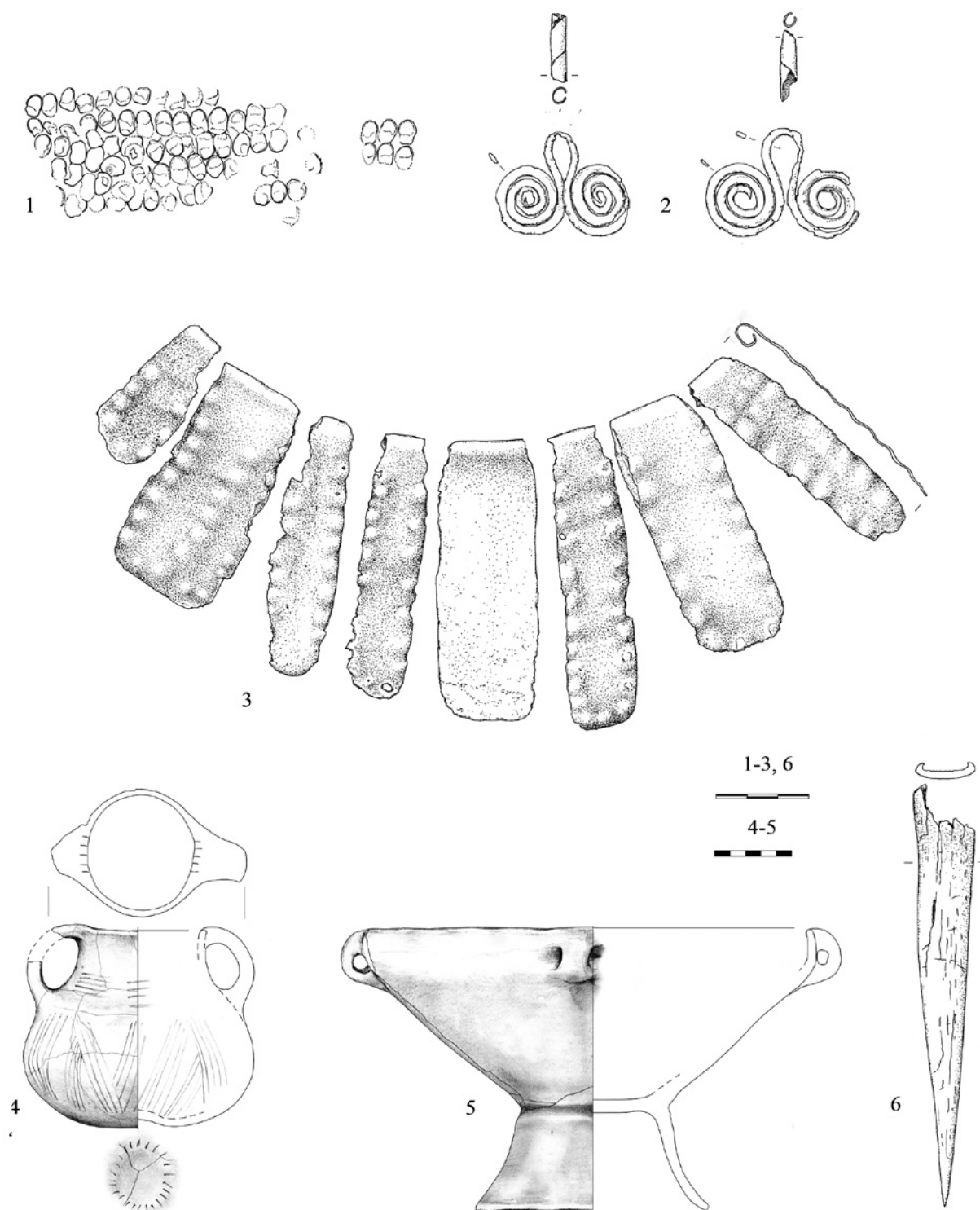
ze zwiniętym końcem. Te ostatnie tworzą największą dotychczas znaną kolekcję kolii w Europie Środkowej.

W grobie 12867 (Ryc. 3), który zawierał szkielet zmarłego ułożony na lewym boku, znaleziono pas biodrowy wykonany z drobnych paciorków z muszli, analogiczny do znalezionego na Kujawach w Kruszy Zamkowej stanowisko 3, grób 392 (Bednarczyk *et al.* 1980). Przed twarzą znajdował się dzban dwuuchy oraz okazały puchar na pustej nóżce, we wnętrzu którego leżały szczątki kostne zwierzęcia. Dodatkowo przy głowie ułożono sztyło kościane. Inne warte uwagi przedmioty zdeponowane w grobie to dwie miedziane zawieszki binoklowate stanowiące najprawdopodobniej ozdobę głowy oraz naszyjnik wykonany z miedzianych blach (Ryc. 4).

W kilku obiektach grobowych odnotowano również bardzo bogaty zbiór zabytków krzemienych. Inwentarz form składał się m.in. z licznych półtylczaków, rylców, drapaczy, mikrolitów (trapezy) oraz wiórów. Ich koncentracje wystąpiły w różnych partiach jam grobowych. Lokalizacja oraz obecne na nich mikroślady pozwalają stwierdzić rodzaj wykonywanych nimi czynności (Kufel 2011).

Na wyposażenie grobów jordanowskich składały się również topory T-kształtne wykonane z poroża, sztyła kościane oraz narzędzia kamienne (siekiere, toporki, motyki) i narzędzia miedziane (dłuto, siekiere).

Kolejne ślady osadnictwa neolitycznego są bardzo nikłe. Wiążą się z obecnością ludności kultury pucharów lejkowatych i reprezentowane są przez

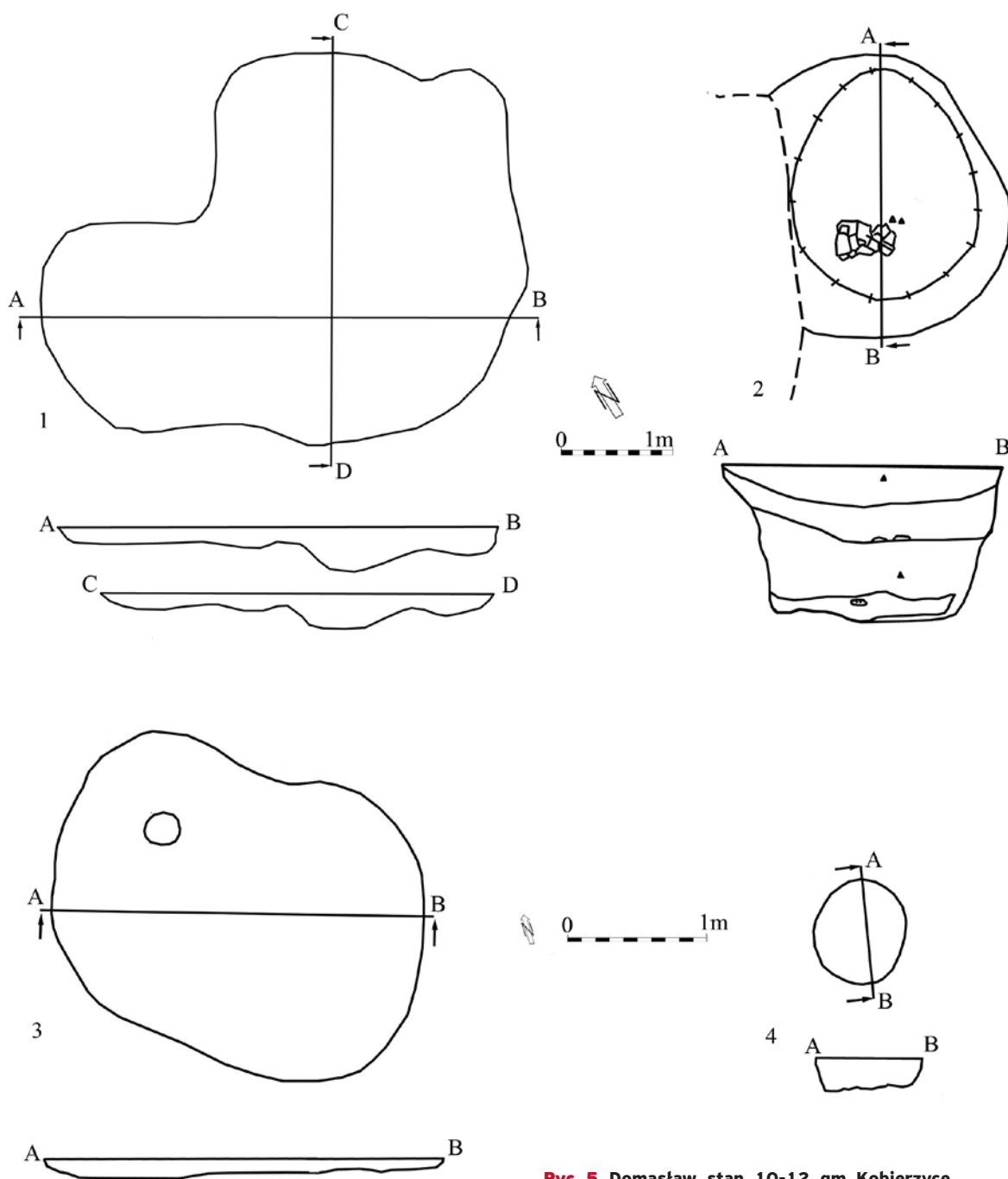
Ryc. 4. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Wyposażenie grobu 12867 (rys. N. Lenkow)

Fig. 4. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Burial assemblage from the grave 12867 (drawing by N. Lenkow)

materiał zabytkowy w postaci kilkunastu fragmentów ceramiki. Pochodzą one z obiektów łączonych z kulturą amfor kulistych oraz jam związanych z młodszym osadnictwem. Zasadniczo tych samych miejsc przez społeczności obu kultur neolitycznych znane jest z licznych stanowisk dolnośląskich (por. Nowaczyk 2006, Kulczycka-Leciejewiczowa, Noworyta 2009).

Ten niewielki zbiór ceramiki naczyniowej jest mocno rozdrobniony i mało charakterystyczny. Wszystkie fragmenty wykonane zostały z gliny z domieszką piasku oraz tłuczki ceramicznej. Ze względu na ich wielkość nie można jednoznacznie określić form naczyń ani dokładnej chronologii.

Kolejną uchwytą w materiale zabytkowym fazę zasiedlenia stanowiska można przypisać osadnictwu kultury amfor kulistych (dalej: KAK). Koncentruje się ono przede wszystkim we wschodniej jego części. Z pobytom

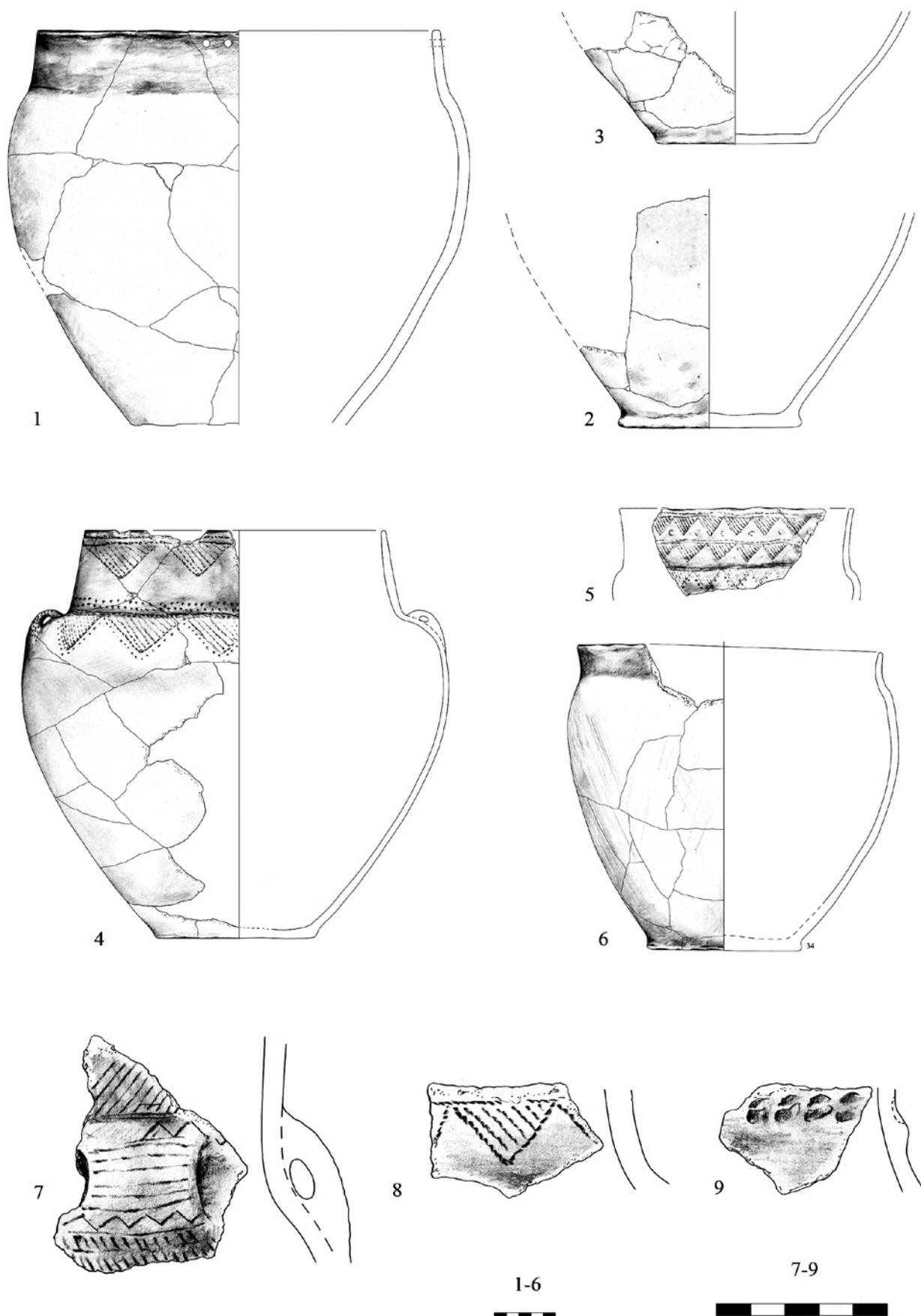
Ryc. 5. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie: (1) obiekt 7136; (2) obiekt 5378; (3) obiekt 1578; (4) obiekt 8479 (rys. T. Murzyński)

Fig. 5. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship: (1) object 7186; (2) object 5378; (3) object 1578; (4) object 8479 (drawing by T. Murzyński)

tej ludności wiązać można około 70 obiektów nierucho-
mych. Niektóre z nich tworzyły wyraźnie wydzielające
się skupiska stanowiące najprawdopodobniej pozosta-
łości odrębnych gospodarstw. W skład takiego zespołu
wchodziły większe jamy (5763, 7136, 7200, 9045) bę-
dące śladami trwałej zabudowy mieszkalnej (Ryc. 5:1)
oraz obiekty o charakterze gospodarczym i piwnicznym.
Funkcję magazynową pełniła np. jama 5378 o okrągłym
zarysie i doniczkiowatym przekroju (Ryc. 5:2) oraz
obiekt 9066, który został wyróżniony w krańcu połu-
dniowo-zachodnim jamy 7200. W wypełnisku tego
ostatniego wystąpiły dwa zniszczone naczynia, służące
najprawdopodobniej do przechowywania żywności
(Ryc. 6:4, 5). Podobnie prezentują się inne pozostałości

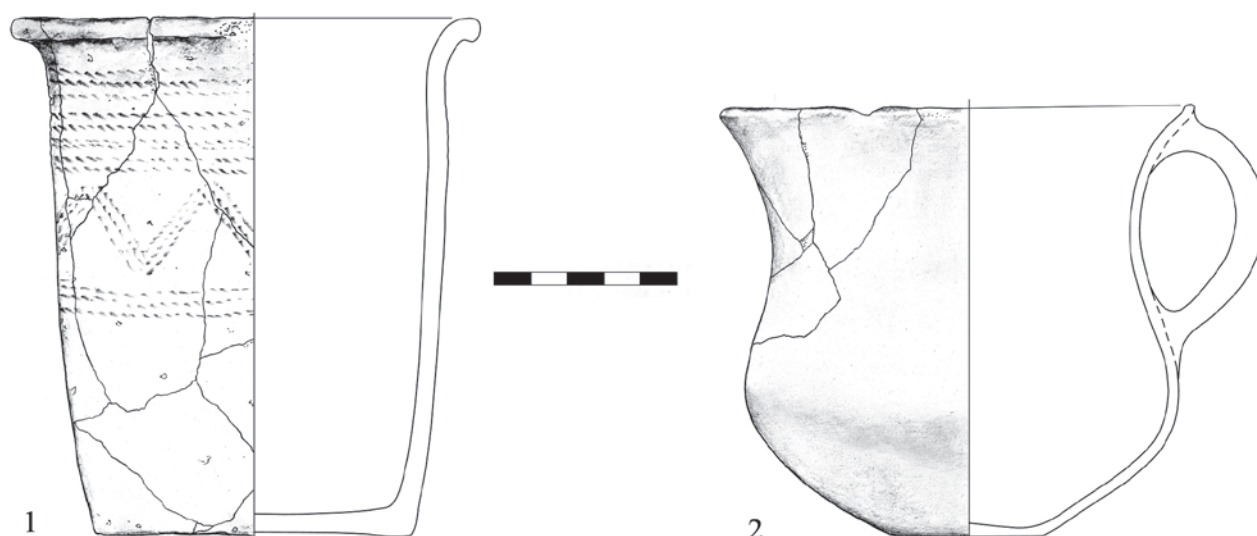
zabudowy mieszkalnej znane z terenu Dolnego Śląska
np. obiekt 11 z Chociwela (Cholewa 1998, 149) i obiekt
1 z Wierzchowic (Cholewa 1997, 137).

Inwentarz ceramiczny pozyskany w trakcie eksplo-
racji jest mocno rozdrobniony. Jego fragmentaryczny
charakter tylko w kilku przypadkach umożliwia zrekon-
struowanie form. W zbiorze dominują naczynia wyko-
nane z gliny schudzonej dużą i średnią ilością grubego
i średniego tłuczni mineralnego. W przypadku naczy-
nia z obiektu 9035 widoczne są ślady naprawy (Ryc. 6:1).

Ryc. 6. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki naczyniowej kultury amfor kulistych: (1-3) obiekt 9035; (4-5) obiekt 9066; (6) obiekt 5378; (7-9) obiekt 7200 (rys. N. Lenkow)

Fig. 6. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. A choice of ceramic vessels of the Globular Amphora culture: (1-3) object 9035; (4-5) object 9066; (6) object 5378; (7-9) object 7200 (drawing by N. Lenkow)

Ryc. 7. Domasław, stan. 10-12, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie. Naczynia z obiektów 1578 i 8479 (rys. N. Lenkow)

Fig. 7. Domasław, sites 10-12, Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship. Vessels from objects 1578 and 8479 (drawing by N. Lenkow)

W asortymencie form wyróżnić można naczynia amforowate, wazy, naczynia garnkowate. Ornamentowane są one szrafurowanymi wiszącymi trójkątami wykonanymi odciskami sznura oraz pionowymi rombami wypełnionymi kratką. Ozdobny charakter mają również elementy plastyczne w postaci szczypanych guzków, często umieszczanych u nasady szyjki i górnej partii brzuśca, a także rzędy dołków odcisniętych stemplem lub zwielokrotnione rzędy nakłuc (Ryc. 6:4, 5, 7-9). Występują również okazy niezdobione. Bogata ornamentyka oraz formy pozwalają łączyć zespół z Domasławia z młodszą fazą KAK (Wojciechowski 1970, 83).

Na stanowiskach Domasław 10, 11, 12 zidentyfikowano także relikty osadnictwa ludności kultury ceramiki sznurowej (dalej: KCSZ). Ze śladami jej aktywności wiąże się kilka ułamków naczyń zlokalizowanych w wypełniskach jam łączonych z młodszymi etapami użytkowania stanowiska oraz obiekt 1578 (Ryc. 5:3), zarejestrowany na arze 35V/36V, z którego pochodzi puchar doniczkowaty z wychylonym, zgrubiałym brzegiem. Zdobiony jest on odciskami sznura w układzie poziomym i krokwiowym (Ryc. 7:1). Tego typu naczynia występują powszechnie w inwentarzach KCSZ i stanowią bardzo częsty element wyposażenia grobowego. Puchary doniczkowate znane są z niemal całego obszaru występowania tej kultury i łączone są z jej schyłkową fazą rozwojową (Machnik 1979, 404).

Ostatni, bardzo słabo wydzielający się etap zasiedlenia na stanowiskach Domasław 10, 11, 12, wyznacza osadnictwo kultury pucharów dzwonowatych. Z pobytom tych pastersko-hodowlanych społeczności należy łączyć obiekt 8479 zlokalizowany na arze 41I (Ryc. 5:4). W jamie o zarysie zbliżonym do okręgu z trapezowatym przekrojem poprzecznym i pofałdowanym dnie o niewielkich rozmiarach (0,76 m × 0,24 m) znajdował się nieduży uchaty kubek (Ryc. 7:2). Naczynie wykonane zostało z gliny z dużą ilością domieszki drobnziarnistego piasku. Nawiązuje ono ściśle do form znanych z terenu Dolnego Śląska i reprezentuje typ 1 wyróżniony przez Wojciechowskiego (1972, 47).

Przeprowadzone badania ratownicze na stanowiskach 10, 11, 12 w Domasławiu przyniosły odkrycie licznych pozostałości osadnictwa związanego ze społecznościami neolitycznymi od czasów pierwszych rolników aż po mobilne pasterskie społeczności kultury ceramiki sznurowej oraz kultury pucharów dzwonowatych. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje unikatowe na skalę europejską cmentarzysko kultury jordanowskiej. Odkryte na nim bogate i różnorodne wyposażenie grobowe stanowi podstawę do dalszych badań oraz przyczynek do dyskusji nad jej złożoną problematyką.

Wyjątkowy charakter mają również ślady osadnictwa kultury amfor kulistych. Dotychczas z obszaru Dolnego Śląska znanych jest niewiele stanowisk tej społeczności, na których odkryto pozostałości trwałej zabudowy mieszkalnej (Kulczycka-Leciejewiczowa 1993, 140). Relikty te mają istotne znaczenie w badaniach nad budownictwem oraz wewnętrzną organizacją osiedli tej ludności.

Bibliografia

- Bednarczyk J., Czerniak L., Koško A. 1980. Z badań nad zespołem osadniczym ludności z kręgu kultury ceramiki wstęgowej w Kruszy Zamkowej, stan. 3, woj. Bydgoszcz. *Sprawozdania Archeologiczne* 32, 55-83.
- Bognár-Kutzián I. 1963. The Copper Age cemetery of Tiszapolgár-Basatanya. (= *Archaeologia Hungarica* 42). Budapest.
- Cholewa P. 1997. Badania osady kultury amfor kulistych w Wierzchowicach, stan. 9, woj. Legnickie w 1996 roku. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 39, 133-142.
- Cholewa P. 1998. Osady neolityczne na stanowisku nr 1 w Chociwelu, gm. Strzelin. *Studia Archeologiczne* 30, 81-168.
- Kufel B. 2011. *Analiza mikroskopowa wyrobów krzemiennych z grobów kultury jordanowskiej odkrytych na stanowisku 10/11/12 w Domasławiu, pow. wrocławski* (maszynopis w archiwum IAE PAN we Wrocławiu). Wrocław.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1993. *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej*. Wrocław.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A., Noworyta E. 2009. Osadnictwo neolityczne w Polwicy i Skrzypniku, powiat Olawa. W: B. Gediga (red.), *Badania na autostradzie A4, cz. 6* (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*, 8). Wrocław.
- Machnik J. 1979. Plemiona kultury pucharów dzwonołowych. W: W. Hensel, T. Wiślański (red.), *Prahistoria ziem polskich 2. Neolit*. Wrocław, 413-419.
- Nowaczyk K. 2006. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku Nowa Wieś Wrocławska 4, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie w latach 2002-2003. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrady w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa, 219-244.
- Noworyta E. 1986. Osada grupy jordanowskiej z Tyńca Małego, gm. Kobierzyce. *Silesia Antiqua* 28, 7-72.
- Seger H. 1906. Die Steinzeit in Schlesien. *Archiv für Anthropologie* N.F. 5, 116-141.
- Wojciechowski W. 1970. Zagadnienie chronologii relatywnej kultur młodszej epoki kamienia na Dolnym Śląsku na tle Środkowoeuropejskiej systematyki neolitu. *Studia Archeologiczne* 3. Wrocław.

Summary

Marta Mozgała, Tomasz Murzyński

Neolithic settlement at sites 10, 11 and 12 in Domasław, Kobierzyce commune

Excavation research carried out at multicultural sites 10, 11 and 12 in Domasław (AZP 82-28/89, 90, 91), Kobierzyce commune, dolnośląskie voivodeship, provided new sources of information about societies of the Neolithic period. The surviving relics of settlement are represented by numerous settlement objects and sepulchral objects, which are concentrated in the north-eastern and eastern part of the site. Few fragments of ceramic ware were also registered within the range of the cultural layer and in fills of individual objects connected with the later settlement. The discovered remains made it possible to distinguish six phases of settlement of the site from the period of first farmers to mobile shepherds societies of the Corded Ware culture and the Bell Beaker culture.

Among all surviving relics, graves of the Jordanów culture are unique objects. They form a small graveyard occupying the

area of approx. 8 ares. Grave pits, mainly with a rectangular outline, were oriented along the North-South axis with slight deviations from it. The deceased were buried in a contracted position on their right or left side, with their head turned south and their face turned east or west.

In the light of research conducted so far, the discovered graveyard turns out to be one of the most important complexes in Silesia. In comparison with other sites of this society, it is distinguished by the rich furnishing of the grave, particularly with regard to copper products. It provided a wealth of significant information relating to the material culture.

Other unique objects are remains of settlement of the Globular Amphora culture, which include a few dozen objects with various functions. Among them there are pits that can be interpreted as dwellings with a surrounding resource base. Numerous fragments of ceramic ware, whose ornamentation suggests a relationship between the Domasław complex and the late phase of the Globular Amphora culture, were discovered in these complexes.

■